

Одещина на сторінках історико-біографічного словника Тетяни Лебединської «Санкт-Петербург и Украина XVIII–XX вв.»

Петербург є колонія освічених українців — усі громадські
місця, всі академії, всі університети наводнені земляками

Євген Гребінка

(Письма к Н. М. Новицкому // Труды Полтавской ученой
архивной комиссии. — Полтава, 1914. — Т. II. — С. 11–12.)

Анотація: У статті аналізується історико-біографічний словник Т. Лебединської «Санкт-Петербург и Украина XVIII–XX вв.».

Ключові слова: Україна, Санкт-Петербург, Одещина, словник.

В історії східнослов'янських земель протягом як мінімум першої половини останнього тисячоліття ведучу роль відігравали, на наш погляд, такі міста як Київ, Новгород, Москва. А за останні трохи менше ніж два століття треба виділити дивовижне значення ще двох молодих за віком і сьогодні великих портових міст — це Санкт-Петербург та Одеса. І значення це було видатним не тільки для Російської імперії та України, що входила до її складу більшою своєю етнічною частиною, але майже для всієї Європи, інших навколишніх територій та й, в кінцевому рахунку, для всього світу.

В історії цих обох міст, і північного і, тим більше, південного, велику роль відігравали українці, як за етнічним походженням, так і за місцем народження. Цій для нас цікавій темі, а саме українцям в історії північно-західної столиці Російської імперії, СРСР, та сьогодні обласного центру присвячена праця кандидата філософських наук, перекладача, критика та українознавця з Санкт-Петербурга, Тетяни Миколаївни Лебединської, що народилась в Києві 1937 р. і яка після закінчення історичного факультету державного (тоді Ленінградського) університету (вчилася протягом 1958–1962 рр.) працювала в різних місцевих вузах.

Цей історико-біографічний словник видано у 2002 р. до 300-ліття Санкт-Петербурга під егідою Інституту освіти дорослих Російської академії освіти та під редакцією доктора педагогічних наук В. І. Подобеда, який вчився в Одеському державному педагогічному інституті

ім. К. Д. Ушинського, та кандидата педагогічних наук С. П. Полутіної. Книжка має 284 сторінки, на яких розміщено 1293 статті про людей, організації та установи, видання, які мають безпосередню відношення до української діаспори в Санкт-Петербурзі, однієї з найбільших діаспор в бувшій північно-західній столиці Російської імперії, та до її діяльності протягом останніх трьох століть. Найстаршим з осіб, які згадані в словнику, здається, є Феофан Прокопович (1681–1736), а наймолодшою — математик Людмила Романюк 1953 р. н. Книжка видана накладом в 300 примірників і не виключено, що два примірники цього видання, які знаходяться в збірці автора цього огляду, є єдиними в Одесі. Тому і виникла необхідність познайомити хоча б частину громади нашого міста з місцем одеситів та вихідців з великої Одещини в історії одного з найпотужніших за науковим, культурним, промисловим та громадським потенціалом центрів Європи та всього світу. Рецензували це видання, доктори філологічних наук О. Б. Фролова з Санкт-Петербурга та М. М. Сулима з Києва. Обидва примірники цього словника з нашої збірки були придбані в Санкт-Петербурзі безпосередньо у самої Т. М. Лебединської через пару років після його виходу у світ.

Як відзначає авторка в передмові «До читачів», це видання є першою спробою зібрати воедино відомості про видатних представників української інтелігенції, що повністю чи частково пов'язали своє життя з містом над Невою, про петербуржців, що стимулювали розвиток та

процвітання України, про історичні особи, родословні яких пов'язані з російським корінням. Сьогодні в Санкт-Петербурзі діє Українське соціально-культурне товариство ім. Т. Шевченка, відкриті наукові центри при Східно-європейському міжнародному університеті та Інституті освіти дорослих Російської академії освіти.

Основою для збору матеріалів для цього унікального історико-біографічного словника стали в першу чергу друковані джерела — енциклопедії, музичні та театральні довідники, біографічні словники, різною роду збірники, альманахи, рукописи меморіального характеру, автобіографічні матеріали, листування різних діячів тощо. При пошуках використані також архіви цвинтарів Олександрівської лаври, Смоленського, Никольського та ін. Велика робота була проведена з друкованими медіаджерелами. Як відзначає автор-укладач, найбільш складним було отримання даних за радянський період, бо досить часто необхідні архіви тих часів закриті досі, і таким чином неможливо було розповісти хоча б коротко про тих діячів, хто отримавши освіту в Петрограді-Ленінграді, виїхали з міста, чи були репресовані, або ж зовсім покинули межі Росії. Т. Лебединська також провела збір архівних даних в інших країнах, а саме в Канаді, США, Польщі, Чехії і, безумовно, на своїй батьківщині — в Україні. Також використовувалась періодика різними мовами.

Автор, звичайно відзначає свою відповідальність за масштабність та зміст цього видання, зарані, виказує вдячність за всі зауваження та пропозиції, що нададуть більшої досконалості складовим характеристикам словника та змістові його статей, та свою готовність використати їх при подальшій роботі.

По кожній персоналії надаються прізвище, ім'я, по батькові, псевдонім, по можливості рік та місце народження /смерті, місце навчання, праці, декотрі біографічні відомості, та в багатьох випадках подаються джерела, з яких ця інформація походить. Якщо відсутні деякі відомості, то це означає, що автор не знайшла їх в джерелах, які були їй доступні.

Серед найбільш цитованих джерел відзначимо такі: К. Харлампович. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Т. I. — Казань, 1914 (дуже рідкісне видання, воно є в бібліотеці-колекції автора цього огляду); Митці України. Енциклопедичний довідник. — К., 1992; В. Верстюк, Т. Осташко. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. — К., 1998; Шевченківський словник. — Т. 1–2, К., 1978; І. Лисенко. Словник співаків України. — К., 1997; Словник художників України. — К., 1973; Профессоры Военно-медицинской

(Медико-хирургической) академии. (1798–1998). — СПб., 1998; А. Мелуа. Инженеры Санкт-Петербурга. Энциклопедия. — СПб. — М., 1997; Видатні діячі України минулих століть. — К., 2001; Сотрудники Российской национальной библиотеки — деятели науки и культуры. Биографический словарь. — СПб., 1999; Архитекторы-строители Санкт-Петербурга сер. XIX-начала XX в. Справочник. — СПб., 1996.

Викликає певний подив відсутність декількох дуже важливих біографічних джерел, які не були використані п. Лебединською. Наведемо їхні назви: Художники народов СССР. Биобиблиографический словарь. Т. 1–6 (?) (Видання почалося ще у 1970 р. і продовжуються по сьогодні). Це найкращий довідник щодо біографій митців, незрівняно більший за «Словник художників України». Не попали у поле зору авторки-укладача і такі дуже важливі довідники, як серія видань під загальною назвою «Наука и научные работники СССР»: «Наука в России». Справочник. — Ч. II. «Научные работники». — Вып. 1. — Петербург, 1923; «Наука и научные работники СССР». Справочник. — Вып. 4. «Научные работники Москвы». — М., 1925; «Научные учреждения Ленинграда». — Л., 1926; «Научные работники СССР» (Без Москвы и Ленинграда). — Л., 1928; «Українська мова». Енциклопедія. — К., 2000. Цікавим для п. Лебединської був би довідник М. Кутинського «Некрополь України», що друкується в журналі «Дніпро» ще з 1990 р. Не менш цікавими і потрібними були б довідники, які видаються ще з радянських часів творчими спілками, як в Україні, так і в Росії, Білорусії та інших бувших республіках СРСР. Це спілки художників, композиторів, архітекторів, письменників. Не виключено, що подібні довідники видавались науковими та технічними установами чи організаціями з різних галузей промисловості, науки, сільського господарства, морського транспорту, торгівлі і т.п.

Вже після першого більш-менш ґрунтовного ознайомлення з результатом праці п.Тетяни Лебединської видно, що попереду на неї чекає ще велика і об'ємна робота над другим виданням цього цікавого і потрібного словника, бо за межами першого видання залишилось ще дуже багато осіб, біографічні дані про яких розкидані по різних джерелах, як друкованих, так і архівних.

Тепер приділимо трохи уваги саме зв'язкам Санкт-Петербурга з Одесою та Одещиною. Тут є що відзначити, як відоме так і невідоме одеситам. Є також і те, що треба додати до першого видання історико-біографічного словника «Санкт-Петербург и Украина» з того, що стоюється нашого регіону.

Народились в Одесі і мали пряме відношення до Санкт-Петербурга такі особи, які є в словнику Т. Лебединської: В. А. Андреев (1872-?) — живописець та гравер; М. І. Андрусов (1861—1924, Прага) — геолог, один з основоположників палеоекології; Г. А. Ахматова (Горенко) (1889—1966, Домодедово, Московс. обл.) — поетеса; Д. В. Ахшарумов (1864—1938, Ашхабад) — скрипаль; О. П. Ацманчук (1923—1974) — живописець, народився і похований в Одесі; М. А. Беркос (1861—1979, Харків) — живописець; Г. В. Барановський (1860—1920, Петроград) — архітектор; М. К. Бодаревський (1850—1921?) — живописець; В. П. Глушко (1908—1989, Москва) — інженер; Г. С. Головков (1863—1919, Берлін) — живописець; І. Я. Горди (Гордиевский) (1853 — Овідіюполь) — співак; П. Л. Гусика (1936) — фізик; Ф. П. Зарницька (Азгуріді) (1867—1936, Голта) — актриса українського театру; Є. І. Катонін (1889—1984, Київ) — архітектор; О. К. Катульська (1888—1966, Москва) — співачка; К. К. Костанді (1842, Дофіновка — 1921, Одеса) — живописець; В. І. Лазарев (1876—1924, Ленінград) — співак; Л. П. Маркушевська (1947) — філолог, донька доцента філологічного факультету ОДУ ім.І. Мечникова П. Т. Маркушевського; К. І. Михайлов-Стоян (Стоянов) (1853,с.Великий Буялик — 1914,Софія) — співак, педагог; Ф. П. Нестурх (Нештурха) (1857—1936) — архітектор, народився і похований в Одесі; Ф. Г. Орешкевич (1872—1932, Київ) — співак; В. К. Розвадовський (1878 — 1943, Ташкент) — живописець; В. М. Семерньов (1942) — живописець, графік; Г. Г. Скориченко-Амбодик (1858—1928, Ленінград) — лікар, педагог; С. І. Соколовська (1894—1938) — політичний діяч; О. М. Стіліануді (1868—1948) — живописець, народився і похований в Одесі; Є. І Столиця (1870, с. Будеї, Кодимський р-н — 1929, Москва) — живописець; І. В.Тартаков (1860—1923, Петроград) — співак; Г. С. Теннер (1889, Аккерман- 1943,Уфа) — скульптор; М. Д. Тодоров (1915—1997) — живописець, народився і похований в Одесі; Л. Й. Токарева-Александрович (1919—2002) — живописець, народилась і похована в Одесі; Є. Х. Чикаленко (1861, с. Перешори, сьогодні Котовський р-н — Прага, 1929) — великий землевласник, політичний діяч, публіцист, мененат, видавець газети «Рада» 1906—1914; член Центральної Ради, член Старої Одеської громади; Л. Є. Чикаленко (1888, с. Перешори сьогодні Котовський р-н Одеська обл. — 1965, Нью-Йорк, урна з прахом перепохована в с. Перешори в 1990-х рр.) — археолог, політичний діяч, секретар Центральної і Малої Рад; Б. В. Едуардс (1860—1924, Мальта) — скульптор.

Народились в Санкт-Петербурзі і мають відношення до Одеси такі особи: О. М. Бла-

говидова (1905—1975, Одеса) — співачка, педагог; П. Й. Борисковський (1911—1991) — археолог, з 1929 р. проводив розкопки в Україні, в тому числі і під Одесою (Аккаржа); В. Х. Заузе (1859—1939, Одеса) — графік; І. Н. Кравцов (1833—1890, Одеса) — співак; Г. А. Поливанова (1929, Красне Село, тепер міський р-н Санкт-Петербурга) — співачка, Народна артистка України; професор; Л. М. Салій (1903—1956, Одеса) — співачка; В. О. Селявін (1875—1945, Одеса) — співак; Т. О. Симановська (1934) — співачка.

В Одесі поховані Т. Я. Дворников (1862—1922) — художник; С. І. Ільїн (1888—1972) — співак; О. М. Кованько (1856—1920) — генерал-лейтенант, видатний діяч повітроплавання; В. І. Липський (1863—1937) — ботанік; Я. А. Мілешко (1898—1978) — режисер; П. У. Молчанов (1898—1945) — композитор, педагог; І. С. Орлай (1770—1829) — лікар, директор Рішельєвського ліцею; К. К. Пігров (1876—1962) — диригент, педагог; О. О. Пускова (1857—1913) — співачка; Ю. О. Рейдер (1870—1941) — співачка; П. П. Сокальській (1832—1887) — композитор і фольклорист; І. К. Тоцький (1896—1957) — співак; В. П. Цесевич (1907—1983) — астроном; О. Д. Чемісов (1885—1969) — живописець. В Одесі помер педагог, просвітитель, реформатор шкільної освіти в Російській імперії К. Д. Ушинський (1824—1871), але поховано його в Києві у Видубецькому монастирі. З Одесою пов'язана також, смерть видатного економіста, історика, політичного діяча М. І. Туган-Барановського (1865—1919); але де його поховано — невідомо.

З Одесою пов'язані життя і діяльність діячів театру, музики, кіно Б. В. Варнеке (1874—1944), Воланжа (?-?), О. В.Жданова (1919-?), М. К. Заньковецької (1854—1934), О. Ю. Козакевича (1889-1959), Є. Т. Коханенка (1886—1955); М. Л. Кропивницького (1840—1910), С. А. Крушельницької (1872—1952), А. Ф. Лундіна (1886—1943), О. А. Лярова (1839—1914), П. С. Невалянного (1937), П. І. Ніщинського (1832—1896), П. Д. Орлова (1864-?), Ф. В. Павловського (1881—1936), І. О. Паліцина (1865—1931), П. К. Саксаганського (1859—1940), С. Й. Таборовського (1830—1890), літераторів, філологів, мистецтвознавців М. П. Алексеева (1896—1981), В. А. Афанасьєва (1922—2002), К. О. Копержинського (1894—1953), Н. Б. Кузякіної (1928—1992), В. М. Репніної (1808—1891), В. І. Туманського (1800—1860), Лесі Українки (1871—1913), лікарів Д. К. Заболотного (1866—1929), І. М. Луценка (1864—1919), І. А. Шевченка (1926), вчених та інженерів І. І. Заблудського (1947), М. Д. Зелінського (1861—1953), Ф. М. Каменського (1851—1912), О. О. Ковалевського (1840—1901), І. І. Мечникова (1845—1916), М. Д. Пильчикова (1857—1908),

В. І. Подобєда (1932), єпископа Інокентія (Борисова) (1800–1857); політичного та церковного діяча, педагога В. М. Чехівського (1876–1937), художників Н. І. Альтмана (1889–1971), М. Ф. Андрієнка-Нечитайла (1894–1982), Ю. Р. Бершадського (1869–1956), О. Булавицького (1916–?), П. Г. Волокідіна (1877–1936), В. М. Гагенмайстера (1887–1938), М. П. Гронця (1884–1963), М. І. Драка (1887–1963), І. Ф. Колесникова (1887–1929), С. Ф. Колесникова (1875–1955), Ф. С. Красицького (1873–1944), Г. О. Ладиженського (1853–1916), І. П. Мартоса (1752–1835), В. М. Мюллера (1887–?), П. С. Нілуса (1869–1943), Н. Х. Онацького (1875–1940), Р. Г. Судковського (1850–1885), Г. М. Честахівського (1820–1893), С. О. Чижа (1935), Б. І. Яковлева (1884–1963).

Подаєм також кілька важливих зауважень до окремих статей, які необхідно буде виправити в наступному виданні словника: С. 18–19. Афанасьєв-Чужбинський дослідив не тільки Придніпров'я але і Придністров'я, тому і з'явилися друком два томи «Поездки в Южную Россию»: «Очерки Днепра» та «Очерки Днестра». С. 36, Чомусь в статті про Л. Боровиковського посилання на 20-томове видання творів І. Франка а не на сучасне 50-ти томове. С. 38. Замість прізвища Бугаєвський-Благородний І. С. треба друкувати Бугаєвський-Благодарний. С. 121. Хіба можна посилатись в статті про І. Котляревського на «Історію української літератури» 1954 року? С. 121. У 1798 р. «Енеїда» І. Котляревського була видана не коштом автора, а без відома автора її видав на свої гроші М. Парпура. С. 141. Не міг художник О. Д. Литовченко (1885–1890) написати у 1966 р., картину «Україна», а у 1970 – «Гімн життю» та портрет Лесі Українки. С. 12, 35, 96 і далі. Не могло бути в провінціальних, хоч і у губернських містах спеціалізованих оперних театрів — були міські або приватні, де і проходили спектаклі драматичних або оперних труп, які гастролювали, головним чином, по європейській частині Російської імперії. С. 165. Д. Мордовцев ніколи не служив в Міністерстві внутрішніх справ та шляхів сполучення, а служив окремо в Міністерстві внутрішніх справ та в Міністерстві шляхів сполучення. С. 179. Не зрозуміло, чому до словника попало прізвище талановитої художниці-графіка А. П. Остроумової-Лебедевої (1871–1955)?! Роботи багатьох художників знаходяться в музеях України, навіть таких, які не мали ніякого відношення до України. С. 243. Якого «хору киевских градоначальников» був регентом П. І. Турчанінов (1779–1856)? Більш дрібніших зауважень не наводимо за браком місця.

Дуже приємне було бачити багато посилань на книжки з історії українського мистецтва

XIX–XX ст. одеського автора, доцента Національного одеського університету ім. І. І. Мечникова А. Жаборюка.

Загальне побажання — дуже зручно б було мати в кінці словника алфавітний список використаних друкованих джерел, пронумерованих, а посилання на джерело давати під певним номером з позначенням потрібних сторінок, на яких розміщена використана інформація.

А тепер підійдемо до найголовнішого з-за чого писався цей огляд — кого ж обминула у своєму багатолітньому пошукові велика трудівкиня пані Тетяна Лебединська, хто ж з одеситів-українців, доля яких була пов'язана з Санкт-Петербургом, «не дався до рук» наполегливої дослідниці? Імена досить відомі: академік Д. М. Овсяников-Куликовський (1853–1920), похований в Одесі; член-кореспондент Академії наук СРСР П. Н. Берков (1896–1969), народжений в Аккермані; колега Т. Шевченка по навчанню в Академії художеств, художник В. В. Ковальов (1822–1894); викладач Ришельєвського ліцею, живописець і рисувальник М. І. Белоусов (1795–?); інженер-кораблебудівельник С. Т. Каменський (1880–1946), доктор технічних наук; архітектор, педагог, директор Музею «Стара Одеса» та Художнього музею Й. Д. Зейлігер (Зейлінгер) (1882–1968) та його колега архітектор М. В. Замечек (1880–1958). Цей список можна доповнювати даними про осіб не тільки пов'язаних з Одесою.

Є. Х. Чикаленко (1861–1929), якого разом з сином Левком Т. Лебединська включила до свого словника-довідника, залишив в своїх спогадах та щоденнику опис української громади в Петербурзі. Його спогади не були використані авторкою в повній мірі.

Тільки опрацювання такого ґрунтового довідника, як «Українські радянські художники» (К., 1972. — 563 с.) збільшив би словник Т. Лебединської десь на добру сотню імен.

В Одесі вже двічі влаштовується виставка художників-одеситів, які закінчували вищі учбові заклади в Ленінграді-Санкт-Петербурзі. Навіть 2011 р. був випущений ілюстрований каталог з короткими біографіями живописців, скульпторів, графіків, мистецтвознавців, з їх фотографіями. Це ще одне джерело для продовження роботи над довідником «Санкт-Петербург та Україна» і таких не використаних джерел дуже багато.

Громадськість України і Росії чекає на друге видання історико-біографічного словника «Санкт-Петербург та Україна», яке показує значущі, довготривалі і плідні зв'язки між українським та російським народами.

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>